

پژوهشهای حقوقی

علمی - ترویجی

شماره ۲۸

هزار و سیصد و نود و چهار - نیمسال دوم

- استقلال یا عدم استقلال مسجد: تحلیلی بر طرح «حمایت از مدیریت، احداث، تجهیز و
نوسازی مساجد و نمازخانه‌های کشور»
بابک درویشی - کیوان صداقتی
۵
- بومی‌ها و جوامع محلی در حقوق بین‌الملل حفاظت از جانوران وحشی
ژانت الیزابت بلیک - فاطمه رضائی‌پور
۱۷
- تحلیل تطبیقی مسؤلیت مدنی مراقب نسبت به اعمال اشخاص نیازمند مراقبت در حقوق
ایران و انگلیس
علیرضا یزدانیان - الناز قدسی
۶۵
- مشروعیت عفو در حقوق بین‌الملل
مهین سبحانی
۸۵
- جرایم بین‌المللی ارتكابی داعش در پرتو عدالت کیفری
آرمین طلعت
۱۰۷
- معاهدات در گذر زمان در رویه قضایی: ارزیابی رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده
اختلاف بین کاستاریکا و نیکاراگوئه
فرزانه سیف‌زاده
۱۳۳
- معیارهای تحدید حقوق و آزادی‌های بشر
یلدا خسروی
۱۷۱
- نقش اتحادیه ملل امریکای جنوبی در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای
علیرضا رنجبر
۱۹۹
- نام و علامت تجاری؛ فرایند ثبت و حقوق ناشی از آن
عیسی رجبی
۲۲۱
- جایگاه ممتاز بزه‌دیده در دادرسی کیفری اسپانیا
محمدعلی مهدوی ثابت - احسان عباس‌زاده امیرآبادی
۲۴۳

http://jlr.sdil.ac.ir/article_32040.html

تحلیل تطبیقی مسؤولیت مدنی مراقب نسبت به اعمال اشخاص نیازمند مراقبت در حقوق ایران و انگلیس

علیرضا یزدانیان*
الناز قدسی**

چکیده:

در حقوق مسؤولیت مدنی، جبران هر چه بیشتر خسارات زیان‌دیده همواره مورد توجه بوده و در راستای رسیدن به این هدف تدابیری نیز اندیشیده شده که یکی از آنها مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر یا به تعبیر حقوق انگلیس مسؤولیت نیابتی است. این مسؤولیت اگرچه با توجه به اصل شخصی بودن مسؤولیت باید به صورت محدود و استثنایی تفسیر شود، اما امروزه با توجه به گستردگی مصادیق آن، مسؤولیت مذکور دارای اقسام قابل تفکیک از هم است که با توجه به احکام و قواعد خاص حاکم بر هر یک از آنها به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. مسؤولیت مدنی مراقب ناشی از اعمال اشخاص نیازمند مراقبت یکی از اقسام مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر است که در این پژوهش سعی بر آن است که شرایط و احکام خاص آن با تحلیلی تطبیقی با حقوق انگلیس مورد بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها:

حقوق انگلیس، فعل غیر، مسؤولیت تضامنی، مسؤولیت مدنی، تعهد مراقبت.

مجله پژوهش‌های حقوقی (علمی - ترویجی)، شماره ۲۸، نیمسال دوم ۱۳۹۴
صفحه ۶۵ - ۸۴، تاریخ وصول: ۱۳۹۲/۱۲/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۲/۳۰

Email: Dr.alireza_yazdaniyan@yahoo.com

* دکترای حقوق خصوصی، عضو هیات علمی دانشگاه اصفهان.

Email: Elnaz_salamis@yahoo.com

** کارشناس ارشد حقوق خصوصی از دانشگاه اصفهان.

۱. مقدمه

پذیرش اینکه هر انسانی به موجب اصول و قواعد مسلم حقوقی، مسؤول کردار و اعمال خود باشد، بدیهی است اما قبول این مطلب که انسان پاسخگو و مسؤول پیامدهای اعمالی باشد که خود وی مرتکب نشده و از ناحیه شخص یا اشخاص دیگری صورت گرفته است، در ابتدا مشکل و تا حدودی غیر قابل هضم می‌نماید، به همین دلیل است که همواره چنین مسؤولیتی یک مسؤولیت استثنایی قلمداد شده است.

مسؤولیت فوق مبتنی بر تحمل و قبول جبران زبانی است که از ناحیه اشخاص تحت اقتدار و کنترل مسؤول به دیگران وارد می‌شود و دارای ابعاد و عناوین مختلفی است. گاهی این اقتدار و کنترل روی خود شخص به لحاظ وضعیت جسمانی یا روحی وی می‌باشد و سبب می‌گردد شخص مسؤول، عهده‌دار مواظبت و نگهداری از وی گردد که به آن اصطلاحاً مسؤولیت مدنی مراقبتی گفته می‌شود و گاهی کنترل بر فعالیت خاصی است که فرد مسؤول به شخص تحت نظارت واگذار می‌کند بدون اینکه آن فرد دچار ضعف دماغی یا جسمانی باشد مثل مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از افعال زیانبار تابع.^۱

فلسفه و هدف مسؤولیت‌های مذکور این است که مسائلی مربوط به سبب یا عامل اصلی ورود زیان بوده است، مانع جبران خسارات وارده بر زیان‌دیده نگردد. در واقع مقصود اصلی از طرح چنین مسؤولیت‌هایی پیش‌بینی یک مسؤول اضافی و ترجیحاً مستطیع برای جبران هر چه بیشتر خسارات زیان‌دیده است. مسؤولی که با وجود اقتداری که داشته می‌توانسته جلوی بروز خسارت را بگیرد. احکام و شرایط متفاوت هر یک از مسؤولیت مراقبتی و تبعیتی باعث شده که این دو مسؤولیت به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرند. در این پژوهش نیز هدف مطالعه، مسؤولیت مراقب، ناشی از اعمال اشخاص نیازمند مراقبت است.

در حقوق ایران نیز خوشبختانه آثار ارزشمندی در مورد مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر و به ویژه مسؤولیت پدر و مادر و سایر اولیای صغیر و مجنون ناشی از اعمال زیانبار آنها تدوین و منتشر گردیده است؛ لیکن بررسی مسؤولیت مراقب در معنای مورد نظر ناشی از اعمال اشخاصی فراتر از صغیر و مجنون و تطبیق آن با حقوق انگلیس به عنوان یک نظام حقوقی کامن‌لا، به منظور تأثیر نکات مثبت و ارتباط بین دو حقوق برای بحث و بررسی جامع‌تر برای آشنایی با مبانی مسؤولیت و سیر تکوینی آن، موضوعی بدیع به نظر می‌رسید و همین امر انگیزه لازم را برای تحقیق در این زمینه ایجاد نمود.

۱. علیرضا یزدانیان، «نظریه عمومی مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران»، مجله حقوقی دادگستری ۷۷ (۱۳۹۱)، ۴۰.

۲. اقسام مسؤولیت مدنی برحسب فعل زیانبار

به گفته برخی از حقوقدانان مسؤولیت مدنی عبارت است از مسؤولیت در مقام خسارتی که شخص یا کسی که تحت مراقبت یا اداره شخص است یا اشیای تحت حراست وی را به دیگری وارد می‌کند و همچنین مسؤولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرارداد.^۱ با این بیان می‌توان مسؤولیت مدنی را بر پایه عامل ورود زیان به سه بخش تقسیم کرد:^۲

۱. مسؤولیت مدنی ناشی از فعل شخصی؛

۲. مسؤولیت مدنی ناشی از فعل دیگری؛

۳. مسؤولیت مدنی ناشی از فعل اشیاء (مسؤولیت ناشی از تملک یا تصرف بنا و حیوان). در هر سه بخش اضرار به نوعی به مسؤل نسبت داده می‌شود منتها با این تفاوت که در اولی این انتساب واقعی است به همین خاطر تابع قواعد عمومی است و در دو بخش دیگر انتساب با واسطه یا مفروض است و به این دلیل آنها را مسؤولیت‌های خاص و مختلط می‌نامیم.^۳

۲-۱. مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر

گرچه مسؤولیت مدنی ناشی از فعل شخص، اصل بوده و قواعد عمومی بر آن حکومت می‌نماید، اما در مواردی با توجه به نیازهای جوامع امروزی و به لحاظ این ضرورت اجتماعی که هیچ ضرری نباید جبران نشده باقی بماند، شخص نسبت به افعال دیگران مسؤولیت پیدا می‌کند.^۴

مسؤولیت مذکور چهره‌ای حمایتی داشته و برای جبران هر چه بیشتر خسارات زیان‌دیده مقرر شده است.^۵ این مسؤولیت در گذشته بر پایه همستگی میان اعضای یک گروه یا دسته بوده، اما امروزه بیانگر خواسته قانونگذار برای حمایت از زیان‌دیده در مقابل عدم پرداخت احتمالی واردکننده خسارت است.^۶ در واقع هدف از ایجاد چنین مسؤولیتی دو عامل است: یکی وقتی که فاعل فعل زیانبار استطاعت مالی ندارد

۱. محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۷)، ۶۴۵.

۲. حسینقلی حسینی‌نژاد، مسؤولیت مدنی (تهران: بخش فرهنگی دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۳۷۰)، ۲۹.

۳. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خراج (قرارداد، جلد اول (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، ۴۳۰.

۴. پیشین، ۲۹۰.

۵. همان، ۴۳۲.

6. Henri, Leon, and Jean Mazeaud, *Leçons de droit civil, obligation* (Paris: par François Chabas. Montchrestien, 1978), 472.

یا استطاعت مالی کمی دارد، برای جبران خسارات زیان‌دیده یک مسؤول اضافی^۱ و ترجیحاً مستطیع فراهم سازند^۲ و دیگر اینکه با تهدید به مسؤولیت، سبب گردند کسانی که اختیار و قدرتی دارند و دیگران با نظارت و هدایت آنها به کاری می‌پردازند،^۳ این قدرت را در زمینه ممانعت از بروز حوادث احتمالی به کار گیرند^۴ که از این حیث، گرایش پیشگیرانه‌ای دارد.^۵

مسؤولیت فوق در سیستم رومی - ژرمنی با نام مسؤولیت ناشی از عمل دیگری^۶ و در سیستم کامن لا با عنوان مسؤولیت نیابتی^۷ شناخته می‌شود و زمانی اتفاق می‌افتد که یک شخص مسؤول جبران خسارات ناشی از شبه جرم‌های ارتكابی توسط دیگری قرار می‌گیرد،^۸ در حالی که ممکن است هیچ تقصیر یا عمل قابل سرزنشی هم انجام نداده باشد.^۹ به عبارت رساتر، در حقوق انگلیس نیز قاعده کلی آن است که اگر شخصی به صراحت شبه جرمی را مرتکب شود یا اجازه وقوع آن را بدهد، شخصاً مسؤول آن باشد، اما مواردی وجود دارد که یک شخص بدون اینکه شبه جرمی را مرتکب شود یا اجازه وقوع آن را بدهد، در قبال خسارات ناشی از عمل دیگری مسؤول است، مسؤولیت در این موارد یا به خاطر وجود قرارداد یا به خاطر تکلیفی است که قانون به عهده شخص گذاشته است.^{۱۰} بارزترین نمونه چنین مسؤولیتی، مسؤولیت کارفرما در قبال شبه جرم‌های ارتكاب یافته توسط کارگزارانش در حین انجام کار می‌باشد.^{۱۱} در واقع این مسؤولیت زمانی تحقق می‌یابد که شبه جرمی در خلال وجود یک رابطه قانونی که بین دو شخص وجود دارد، اتفاق افتد و عمل ارتكابی به گونه‌ای به آن رابطه مرتبط باشد.^{۱۲}

۱. سیدمرتضی قاسم‌زاده، مبانی مسؤولیت مدنی (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۸)، ۲۶۱.

۲. میشل لورراسا، مسؤولیت مدنی، ترجمه با نگرشی به حقوق ایران: محمد اشتری (تهران: نشر حقوقدانان، ۱۳۷۵)، ۶۳.

۳. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، جلد ۱. مسؤولیت مدنی (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، ۳۶۴.

۴. حسینقلی حسینی‌نژاد، مسؤولیت مدنی (تهران: بخش فرهنگی جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۳۷۰)، ۳۹.

۵. مهرباب داراب‌پور، تقسیم مسؤولیت مدنی با رویکرد تطبیقی (اصفهان: دادیار، ۱۳۸۷)، ۸۵.

6. La responsabilité civile du fait d'autrui

7. Vicarious liability

8. David Barker, and Colin Padfield, *Law Made Simple*. (Iran: Dadgostar Publishing, 1379), 1869.

9. "Vicarious Liability. Discussion Paper, No.56", Queensland Government..Last Modified: December 2001. Retrieved from: [www.qlrc.qld.gov.au/wpapers/wp48.pdf](http://www qlrc. qld. gov. au/ wpapers/ wp48. pdf)

10. Vivienne Harpwood, *Modern Tort Law* (Great Britain: Cavendish Publishing, 2003), 113.

۱۱. ورا برمینگهام، شبه جرم و مسؤولیت مدنی در حقوق انگلستان (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸)، ۲۴۵.

12. John Hodgson, and John Lewthwaite. *Tort Law* (New York: Oxford University Press Inc., 2004), 3.

۱-۱-۲. اقسام مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر

تقسیم‌بندی مسؤولیت ناشی از عمل غیر به این دلیل ضروری است که این مسؤولیت‌ها واحد نیستند و شرایط تحقق و احکام هر یک از این مسؤولیت‌ها متفاوت می‌باشد.^۱

اصولاً مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر در سه حالت ممکن است تحقق یابد:

۱. هنگامی که شخص وظیفه مراقبت از شخص دیگری را بر عهده دارد که در این حالت وی مسؤول اعمال شخص تحت مراقبت خویش قرار می‌گیرد.

۲. هنگامی که شخص سمت متبوع داشته باشد در این حالت وی مسؤول اعمال تابع خویش است.^۲

۳. هنگامی که متعهد قراردادی، اجرای تمام یا قسمتی از تعهد خویش را به دیگری واگذار می‌نماید، در این صورت وی در مقابل متعهدله مسؤول اعمال اشخاصی است که اجرای تعهد را به آنها سپرده است.

در حقوق انگلیس نیز مسؤولیت ناشی از فعل غیر موقعیت‌هایی را پوشش می‌دهد که در آن فرد مسؤول اعمال شخصی قرار می‌گیرد که تحت نظارت، کنترل یا هدایت اوست یا مجبور به تبعیت از دستورات اوست؛ به این ترتیب مسؤولیت ناشی از فعل غیر در حقوق این کشور در دو گروه عمده جای می‌گیرد؛ یکی مسؤولیت والدین یا دیگر اشخاص برای خسارات وارده توسط کودکان یا اشخاص دیوانه تحت نظارت یا کنترل آنها و دیگری مسؤولیتی که مباشر و کارفرما (به معنای وسیع کلمه) در قبال خسارات وارد شده توسط عاملان، مستخدمین و کمک‌کنندگان دارند.^۳

از نظر تحلیلی این تقسیم‌بندی به این علت است که در تمام این موارد شخصی که مسؤول عمل غیر قرار می‌گیرد، دارای نوعی اقتدار است. چنین اقتداری بر دو گونه است؛ گاهی این اقتدار و کنترل روی خود شخص به لحاظ وضعیت جسمانی یا روحی وی می‌باشد و سبب می‌گردد شخص مسؤول، عهده‌دار مواظبت و نگهداری از وی گردد و گاهی کنترل بر فعالیت خاصی است که فرد مسؤول به شخص تحت نظارت واگذار می‌کند بدون اینکه آن فرد دچار ضعف دماغی یا جسمانی باشد.^۴

۱. یزدانیان، «نظریه عمومی مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران»، ۴۰.

۲. عبدالرزاق احمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الحدید (۱) المجلد الثانی (بیروت - لبنان: منشورات الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹)، ۱۱۲۱؛ انور سلطان، مصادر الالتزام فی القانون المدنی الاردنی دراسه مقارنه بالفقه الاسلامی (اردن: دارالتفاهه، ۲۰۰۷)، ۳۶۰.

3. Miquel Martin-Casals, and Josep Solé Feliu. "Liability for Others". *Tort and Insurance Law* 17 (2008): 165.

۴. یزدانیان، «نظریه عمومی مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران»، ۴۰.

در ادامه مسؤولیت‌های سه گانه مراقبتی، تبعیتی و قراردادی ناشی از فعل غیر به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲-۱-۱-۱. مسؤولیت مدنی مراقبتی

یکی از اقسام مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر، مسؤولیت شخصی است که حفاظت و مراقبت از شخص دیگری را بر عهده دارد. این مسؤولیت زمانی محقق می‌شود که یک شخص عهده‌دار مراقبت از شخص دیگری باشد و فرد تحت مراقبت وی عمل زیانباری را انجام دهد، در اینجا است که مسؤولیت فعل زیانبار مذکور متوجه شخص مراقب خواهد شد.^۱ در واقع وقتی تکلیفی در جهت مراقبت و نگهداری از دیگری وجود دارد،^۲ تخلف از این تکلیف سبب ایجاد مسؤولیت مکلف آن در قبال شخص تحت مراقبت و سایرینی می‌گردد.^۳ که از این کاهلی زیان دیده‌اند.

این مسؤولیت در رابطه با کسانی محقق می‌شود که بر اشخاص دیگر اراده و کنترل دارند و به عناوین مختلف نسبت به آنها اختیار و اقتدار اعمال می‌کنند.^۴ وظیفه نگاهداری و مواظبت غالباً به خاطر حالت جسمی یا روحی خاص شخص نیازمند مراقبت است که بر سرپرست وی تحمیل می‌شود.^۵ به همین خاطر مراقبتی که مستند به این وضعیت نیست، چنین مسؤولیتی را نیز در پی نخواهد داشت. به عنوان مثال مراقبت زندانبان از زندانبان هرگز وی را مسؤول اعمال آنها قرار نمی‌دهد.^۶

ماده ۷ قانون مسؤولیت مدنی ایران مصوب ۱۳۳۹ به قسمی از این مسؤولیت که عبارت است از مسؤولیت سرپرست ناشی از عمل صغیر و مجنون پرداخته است؛ اما مسؤولیت مراقبتی مدنظر دایره‌ای گسترده‌تر از مسؤولیت مذکور در ماده ۷ دارد. همان‌گونه که مواد ۳۳۳ و ۸۳۲ قوانین مدنی سوییس و آلمان که مأخذ ماده ۷ قانون مسؤولیت مدنی می‌باشند، مسؤولیت‌هایی به مراتب وسیع‌تر و شدیدتر از مسؤولیت مشروط مذکور در ماده ۷ را مدنظر داشته‌اند.^۷

۱. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۱۲۵.

۲. محمود حکمت‌نیا، مسؤولیت مدنی در فقه امامیه (قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶)، ۱۳۳.

۳. کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، ۴۴۹.

۴. پاتریس ژوردن، تحلیل رویه قضایی در زمینه مسؤولیت مدنی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶)، ۳۲۲.

۵. سلطان، مصادر الالتزام فی القانون المدنی الاردنی دراسه مقارنه بالفقه الاسلامی، ۳۶۱.

۶. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۲۶.

۷. عبدالمجید امیری قائم‌مقامی، حقوق تعهدات، جلد اول (تهران: نشر میزان، ۱۳۷۸)، ۳۰۵.

۳. مفاهیم

در این مبحث به ترتیب مفاهیم مراقب و اشخاص تحت مراقبت مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۳-۱. مفهوم مراقب

به طور کلی مراقب شخصی است اعم از حقیقی یا حقوقی که به موجب قانون یا براساس قرارداد یا حتی بر حسب تصادف یا به علل گوناگون دیگر برای مدت کوتاه یا طولانی در مقابل عوض یا مجاناً نگرهداری و مراقبت از اشخاصی را بر عهده گرفته که به دلایل صغر یا ضعف در قوای دماغی یا جسمانی نیازمند به مراقبت می‌باشند.^۱

در جایی که اشخاص خصوصی عهده‌دار امر مراقبت هستند، موقعیت‌های قابل تصور بسیار وسیع است؛ در کنار مراقبان صرفاً داوطلب مانند اعضای خانواده، دوستان و ... مؤسسات انتفاعی مانند مراکز آموزشی، درمانی، مهدکودک‌ها و برخی انجمن‌های خاص وجود دارد. بعضی از سرپرستان، اشخاص حقیقی و برخی دیگر اشخاص حقوقی هستند. گاه اختیار و حق نگرهداری، منشأ خویش را در یک تصمیم قضایی می‌یابد، به طور مثال کودک بزهکار یا کودک در معرض خطر که موضوع یک مددکاری آموزشی قرار می‌گیرد یا حتی کودکی که والدینش از یکدیگر جدا شده‌اند و قاضی نه پدر وی را شایسته حضانت از او می‌داند و نه مادر وی را از همین جمله است. قلمروی وظیفه مراقبت و نظارت حسب مورد می‌تواند بسیار متغیر باشد؛ موضوع یک مراقبت می‌تواند گذرا و موقتی و برای چند ساعت یا چند روز باشد یا بر عکس شامل سرپرستی بسیار گسترده‌تر باشد که به حکم دادگاه به طور دائم به عهده شخصی گذاشته می‌شود.

در حقوق کامن لا نیز گرچه در بسیاری از منابع و متون حقوقی تنها از مسؤولیت پدر و مادر نسبت به اعمال طفل، یاد شده است؛ اما در عمل تمام کسانی که در جایگاه والدین قرار می‌گیرند و عهده‌دار وظایف این افراد می‌شوند، در صورت بروز فعل زیانباری از سوی طفل مسؤولیت پیدا می‌کنند؛ افرادی از قبیل پدربزرگ و مادربزرگ، قیم تعیین شده برای طفل و همه کسانی که به طریقی عهده‌دار سرپرستی از دیگری می‌باشند و بر وی کنترل دارند.

۳-۲. مفهوم شخص نیازمند مراقبت

با توجه به قانون مدنی و به ویژه ماده ۷ قانون مسؤولیت مدنی اشخاص نیازمند مراقبت

۱. همان، ۳۰۶.

۲. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۱۲۳.

محدود می‌شوند به صغار و مجانین؛ اما تعبیری که ما برای این اشخاص در نظر گرفته‌ایم از این دو گروه بسیار گسترده‌تر است، به گونه‌ای که حتی افراد کبیر و بالغ و کسانی را نیز شامل می‌شود که فاقد اختلال قوای ذهنی هستند. البته مشروط بر اینکه این افراد به دلیل وجود ویژگی‌های خاص دیگری نیازمند به مراقبت تلقی شوند.

به طور کلی برای تعریف اشخاص نیازمند به مراقبت می‌توان گفت این اشخاص کسانی هستند که به خاطر صغر سن یا نقص و اختلال در قوای دماغی یا حتی ضعف در حالات جسمی احتیاج به توجه و مراقبت دارند.

برای تشخیص این اشخاص همان‌طور که اشاره شد یک فرمول کلی وجود دارد و آن ضعف و ناتوانی آنها و نیازشان به مراقبت توسط دیگری است، حالتی که بیشتر به شخصیت آنها برمی‌گردد و سبب می‌شود دیگرانی به عنوان مراقب عهده‌دار مراقبت و نگهداری از آنها گردند و به تبع، مسؤول کوتاهی‌هایشان در صورت نقض این وظیفه و جبران خسارات وارده به اشخاص ثالث قرار گیرند.

۴. شرایط تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی

این مسؤولیت برای تحقق نیازمند شرایطی است که به دو دسته قابل تقسیم است؛ دسته اول مربوط به شخص مراقب و دسته دوم متعلق به شخص تحت مراقبت است. البته باید توجه داشت که علاوه بر شروط مذکور باید شرایط کلی مسؤولیت مدنی (ضرر، فعل زیانبار و رابطه سببیت) نیز وجود داشته باشد تا بتوان شخصی را که عهده‌دار مراقبت از دیگری است؛ به خاطر اعمال شخص تحت مراقبت مسؤول دانست.^۱

۴-۱. شرایط تحقق مسؤولیت مدنی شخص مراقب

التزام و تعهد شخص به مراقبت و نگهداری و تقصیر وی در انجام این وظیفه می‌تواند سبب مسؤولیت او ناشی از افعال اشخاص تحت مراقبتش گردد که در ادامه به تفکیک بیان می‌شوند.

۴-۱-۱. التزام و تعهد به مراقبت

قدم اول برای تحقق مسؤولیت مراقب احراز رابطه نگهداری یا مواظبت میان مسؤول و غیر است. این رابطه در تعیین شخصی که باید پاسخگوی اعمال زیانبار فرد تحت مراقبت باشد، بسیار مؤثر است. در واقع قبل از احراز تقصیر، بایستی وظیفه‌ای وجود داشته باشد تا

۱. کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، ۴۵۰.

با نقض آن بتوان شخص را مسؤول خسارات وارده دانست.^۱ در حقوق انگلیس برای تحقق مسؤولیت مدنی شرایطی لازم است که یکی از آنها وجود وظیفه قانونی مبتنی بر مراقبت است، به همین دلیل گفته شده فرد می‌تواند هر قدر که می‌خواهد نسبت به اطرافش بی‌احتیاط باشد به شرطی که وظیفه‌ای در این مورد نداشته باشد^۲ یا به عبارت دیگر صرف بی‌احتیاطی دلیل بر مسؤولیت نیست مگر اینکه فردی که از رفتارش دادخواهی شده است موظف به مراقبت بوده باشد^۳ و وظیفه در این نظام حقوقی عبارت است از «ممنوعیت یک‌سری رفتارهای خاص در موقعیت‌های ویژه»^۴.

منظور از التزام و تعهد به مراقبت، وجود تعهدات قانونی یا قراردادی مبنی بر لزوم مراقبت می‌باشد.^۵ تفاوتی نمی‌کند که این التزام به مراقبت کوتاه مدت باشد یا بلند مدت؛ حتی معوض یا مجانی بودن آن نیز اهمیتی ندارد،^۶ اما اینکه یک نفر بالفعل، مراقب دیگری باشد برای تحقق مسؤولیت وی کافی نیست؛ بلکه باید تعهدی قانونی یا قراردادی که موجب این مراقبت شده است، موجود باشد.^۷

در مورد مفهوم مراقبت باید توجه داشت که نوع نگهداری متناسب با فرد و سن شخص نیازمند مراقبت و طبیعت وی متفاوت می‌باشد.^۸ به طور کلی در تعریف و شناسایی حدود مراقبت و نگهداری، عرف نقش مهمی دارد.

۲-۱-۴. تقصیر در مراقبت و نگهداری

در حقوق ما قاعده کلی این است که مسؤولیت ناشی از تقصیر باشد، حتی در جایی که شخص نسبت به فعل دیگران مسؤولیت دارد، این قاعده حکومت دارد و مسؤولیت بدون تقصیر استثناء بر آن است.^۹ با این مقدمه از شرط دوم سخن می‌گوییم که تحقق مسؤولیت مدنی مراقب است که عبارت از «تقصیر وی در مراقبت و نگهداری از شخص تحت مراقبت» می‌باشد، در واقع مراقب باید در اجرای وظایف مراقبتی و نگهداری خویش مرتکب

۱. والترتی. جامبیون جونیور، مبانی حقوق ورزش‌ها، مسؤولیت مدنی ورزش (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶)، ۲۲.

2. Le Lievre v. Gould, 1893.

3. Butler v. Fife Coal Co. Ltd, 1912. David Barker, and Colin Padfield, *Law Made Simple*, 203-204.

4. Simon Deakin, and Angus Johnston, and Basil Markesinis, Markesinis and *Deakin's Tort Law*, 19.

۵. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۱۲۵.

۶. سیدحسین صفایی، حقوق مدنی و حقوق تطبیقی (تهران: نشر میزان، ۱۳۷۵)، ۲۴۱.

۷. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۱۲۵.

۸. سیدحسین امامی، حقوق مدنی، جلد پنجم (تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۴)، ۱۸۸.

۹. کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، ۳۹۰.

تقصیر شده باشد تا بتوان وی را مسؤول دانست.^۱ در حقوق برخی کشورها عدم کنترل و نظارت بر فعالیت‌های شخص تحت مراقبت خود تقصیر محسوب می‌گردد.^۲ بنابراین زمانی که شخص براساس قرارداد موظف به انجام کاری شده باشد یا اینکه قانون وی را به انجام دادن وظیفه‌ای خاص مکلف کند، عدم انجام آن وظیفه، خود تقصیر است و تقصیر مراقب به معنای عدم اجرای تعهد قانونی یا قراردادی‌اش مبنی بر مراقبت می‌باشد. در واقع مراقب باید استانداردهای لازم که توسط قانون یا قرارداد مشخص شده را رعایت کرده باشد تا مقصر شناخته نشود.^۳

برای ارتکاب تقصیر لازم نیست که فاعل حتماً فعلی را انجام داده باشد، بلکه در بسیاری از موارد ترک فعل تقصیر تلقی می‌شود؛ مثلاً در مسؤولیت مدّ نظر ما صرف رهاکردن فردی که نیازمند مراقبت است از طرف شخصی که ملتزم به این امر است، دلالت بر تقصیر می‌کند. بنابراین قصور در گرفتن اسلحه و دیگر وسایل خطرناک از او، قصور در انجام اقدامات متعارف برای منع و هدایت اوست در زمانی که او تمایل به کتک زدن و آزار رساندن دیگران را از خود نشان می‌دهد و عدم مواظبت از او در حالی که سابقه پرخاشگری و ایراد صدمه به اشخاص ثالث را دارد یا قصور در هشدار دادن به دیگران نسبت به عادات و رفتارهای بدی که می‌تواند موجب ورود زیان از سوی شخص تحت مراقبت به آنها شود، از مصادیق تقصیر در مراقبت به حساب می‌آیند.

در حقوق انگلیس نیز برخلاف سایر کشورهای پیرو سیستم کامن لا اصولاً مسؤولیت والدین نسبت به اعمال فرزندشان مسؤولیتی محض نیست و مسؤولیت بدون تقصیر آنها تنها در مواردی مقرر شده که پدر یا مادر افعال فرزند را هدایت یا تأیید کنند یا خودشان اجازه چنین عمل زیانباری را به وی بدهند یا در مواردی که والدین کارفرمای فرزند به شمار می‌آیند و او این فعل زیانبار را حین انجام وظیفه مرتکب شده باشد.^۴ در این موارد نیز اگر آنها بتوانند ثابت نمایند که رفتارشان در نظارت و مراقبت با معیارهای یک مراقبت استاندارد منطبق بوده است، از مسؤولیت رهایی می‌یابند.^۵

به همین دلیل براساس قاعده عمومی بار اثبات تقصیر به عهده زیان‌دیده است و وی بایستی تقصیر والدین را در امر مراقبت و نظارت اثبات نماید.^۶ علاوه بر این

۱. پیشین، ۴۵۰.

2. "Vicarious Liability". Discussion Paper, No.56.

3. Harpwood, Modern Tort Law, 23.

4. Miquel Martin-Casals. "Children in tort law". Part I: Children as Tortfeasors. *Tort and Insurance Law* 23 (2006): 161.

5. Martin-Casals, and Josep Solé Feliu. "Liability for Others", 165.

6. Ibid. "Children in tort law." Part I: *Children as Tortfeasors*, 162.

زیان‌دیده باید بتواند ثابت نماید که میان تقصیر والدین و خسارات به بار آمده رابطهٔ سببیت وجود دارد.^۱

۴-۲. شرایط تحقق مسؤولیت مدنی شخص تحت مراقبت

به غیر از شرایطی که باید مراقب دارا باشد تا مسؤولیت وی در قبال افعال زیانبار اشخاص تحت مراقبتش تحقق یابد، در مورد خود شخص تحت مراقبت نیز باید یکسری شرایطی موجود باشد که در ادامه می‌آید.

۴-۲-۱. بروز فعل زیانبار از ناحیهٔ شخص تحت مراقبت

برای تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی لازم است که شخص نیازمند مراقبت سبب ایجاد زیان شده باشد به این صورت که با انجام عمل یا فعل زیانباری به دیگری خسارت وارد کرده باشد.^۲ در واقع باید مسؤولیت شخص تحت مراقبت براساس قواعد عمومی مسؤولیت مدنی به اثبات برسد تا مسؤولیت مراقب محقق گردد.^۳

انتساب عرفی ورود ضرر به شخص تحت مراقبت نشان‌دهندهٔ ناهنجار بودن عمل سر زده از اوست و در این راستا تفاوتی نمی‌کند که این مسؤولیت مشروط به داشتن تقصیر باشد یا نه،^۴ به عبارت دیگر در مورد اتلاف که تقصیر شرط ایجاد مسؤولیت نیست و کافی است که شخص به طور مستقیم مالی را تلف کند، تقصیر در این راه نقشی نداشته و همین که اثبات شود شخص تحت مراقبت در تلف یا نقص مال دیگری مباشرت داشته است و وقوع حادثه در نتیجهٔ بی‌مبالاتی در مواظبت از او به بار آمده، شخصی که ملتزم به مراقبت از او بوده است، ضامن خسارت می‌شود.^۵ اما در مورد تسبیب که رابطهٔ عرفی میان فعل شخص و ورود ضرر در جایی تحقق می‌یابد که مرتکب تقصیر کرده باشد و کار او تجاوز و عدوان به شمار آید، انتساب عرفی ورود ضرر به شخص تحت مراقبت در صورتی امکان دارد که وی به کاری ناهنجار دست زده و در سبب‌سازی مرتکب تجاوز و عدوان شده باشد و تنها در این فرض است که تقصیر شخص نیازمند مراقبت شرط مسؤول شناختن مراقب است.^۶

1. Eve M. Brank, and Leroy Scott. "The Historical, Jurisprudential, and Empirical Wisdom of Parental Responsibility Laws". *Social Issues and Policy Review* 6 (2012): 31-32.

۲. ژوردن، اصول مسؤولیت مدنی، ۱۶۴-۱۶۵.

۳. السنهوری، پیشین، ۱۱۳۳.

۴. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی خانواده، جلد دوم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۵)، ۱۸۷.

۵. پیشین، ۱۸۴.

۶. همان، ۱۸۵-۱۸۷.

بنابراین حتی اگر سرپرست در نگهداری و مواظبت تقصیر کرده باشد، ولی صغیر یا مجنون مرتکب فعل نامتعارفی نشده باشند، سرپرست مسؤولیتی در جبران خسارات نخواهد داشت. در حقوق کشور فرانسه تا مدت‌ها پدر و مادر زمانی مسؤول اعمال زیانبار کودک‌شان قرار می‌گرفتند که وی مرتکب تقصیر شده بود، به این صورت که اول کودک باید مرتکب تقصیر شده باشد و ضرری به وجود آورده باشد، سپس به خاطر این تقصیر والدین او مسؤول شناخته می‌شدند، اما دیوان عالی کشور فرانسه در رأیی تنها لازم می‌داند که کودک مرتکب عملی شده باشد که سبب مستقیم خسارت باشد^۱ و به تازگی آرای از دیوان عالی کشور فرانسه صادر شده است که به صراحت اعلام می‌نماید که مسؤولیت پدر و مادر تابع تقصیر کودک نیست و کافی است که خسارت مستقیماً ناشی از فعل کودک و حتی فعل بدون تقصیر وی صورت گرفته باشد.^۲

۲-۲-۴. شرایط جسمی و روانی شخص تحت مراقبت

یکی دیگر از شرایط تحقق مسؤولیت مراقبتی که مربوط به شخص نیازمند مراقبت است، ویژگی‌ها و شرایطی است که او دارد و همین ویژگی‌ها سبب نیازمندی وی به مراقبت می‌گردد. علت این نیاز به مراقبت می‌تواند صغر شخص یا وضعیت دماغی یا جسمانی وی باشد. فرد غیربالغ به دلیل صغر؛ مجنون و احمق به دلیل وضعیت روانی؛ و نابینا، زمین‌گیر و لنگ به خاطر وضعیت جسمانی‌ای که دارند نیازمند مراقبت می‌باشند.^۳ در واقع همین ویژگی‌هاست که سبب می‌گردد شخص نیازمند مراقبت تحت کنترل و اقتدار دیگری قرار بگیرد و اسباب مسؤولیت مراقب را نسبت به اعمال خودش مهیا کند.^۴ تا زمانی که این شرایط و ویژگی‌ها وجود داشته باشد شخص نیازمند مراقبت است در نتیجه مکن است دیگرانی به حکم قانون یا قرارداد مسؤول مراقبت از وی و در صورت ارتکاب تقصیر در انجام وظیفه‌شان مسؤول جبران خسارات وارده قرار بگیرند؛ اما به محض اینکه این نیاز به مراقبت مرتفع شود، تعهد به مراقبت نیز از دوش مراقبین ساقط خواهد شد.^۵ به عبارت دیگر اقتدار مراقب تا زمانی است که شخص تحت مراقبت به آن نیازمند است^۶ و این خود نشان‌دهنده اهمیت وجود این حالات برای تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی است.

۱. رأی هیأت عمومی، ۹ مه ۱۹۸۴.

۲. ژوردن، پیشین، ۱۶۵.

۳. السنهوری، ۱۱۲۵.

۴. ژوردن، اصول مسؤولیت مدنی، ۱۶۴.

۵. السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۱۳۱.

۶. کاتوزیان، حقوق مدنی خانواده، ۱۳۵.

۵. تئوری مسؤولیت مدنی مراقبتی

در شرایط تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی گفته شد که تقصیر مراقب در امر مراقبت و نگهداری یکی از شرایط تحقق مسؤولیت وی است، به همین دلیل ما مسؤولیت وی را مبتنی بر تقصیر می‌دانیم. بنابراین، این وظیفه زیان‌دیده است که برای جبران خساراتش تقصیر مراقب را اثبات نماید.^۱

البته باید اشاره کرد که در حقوق برخی کشورها برای مراقب و سرپرست فرض تقصیر شده است؛ بنابراین در صورت وقوع فعل زیان‌بار و بروز خسارت فرض بر آن است که سرپرست در انجام تکلیف خود، تلاش لازم را مبذول نکرده است.^۲ البته این فرض قابلیت اثبات خلاف را نیز دارد و سرپرست می‌تواند با نفی تقصیر، مسؤولیت را از دوش خود بردارد.^۳ حتی در حقوق این کشورها علاوه بر فرض تقصیر سرپرست، رابطه سببیت میان این تقصیر و عمل غیرمشموعی نیز که از سوی فرد تحت سرپرستی صادر می‌شود مفروض گرفته شده است؛ به همین دلیل سرپرست برای رهایی از مسؤولیت باید ثابت کند که حتی اگر تمام اقدامات احتیاطی معقول را هم رعایت می‌کرد، باز هم ضرر محقق می‌شد.^۴

اما در حقوق ایران با توجه به عدم وجود چنین اماره و فرضی، با استناد به ماده ۱ قانون مسؤولیت مدنی، اصل بر مسؤولیت مبتنی بر تقصیر است. به عبارت دیگر، شخص مراقب که وظیفه نگهداری و مراقبت از دیگری را بر عهده داشته است، با کوتاهی در انجام این وظیفه، موجبات مسؤولیت خویش را فراهم نموده است.

البته تعیین تئوری تقصیر برای چنین مسؤولیتی به نفع مراقب است، زیرا اگرچه هدف حمایت از زیان‌دیده در جبران هر چه بیشتر خسارات اوست، اما باید در این میان به جانب افراط گرایید و با مبنا قراردادن تئوری‌هایی مثل تئوری خطر، تعهد ایمنی یا حتی تقصیر مفروض مسؤولیت مراقب را به صورت مطلق گسترش داد.

در حقوق انگلیس نیز مسؤولیت مراقب براساس تئوری تقصیر توجیه می‌شود و بر این اساس زیان‌دیده باید ثابت کند که مراقب موظف به نظارت بر شخص نیازمند مراقبتی بوده، اما در این نظارت مرتکب تقصیر شده به گونه‌ای که سبب ورود خسارت و زیان توسط شخص تحت مراقبت به فرد ثالثی گردیده است. این تئوری گاهی به عنوان «نظریه تقصیر سرپرست در نظارت» نیز نام برده می‌شود. محاکم تئوری مذکور را این‌گونه تشریح می‌کنند

۱. علیرضا یزدانیان، «مطالعه تطبیقی طرح قاعده مسؤولیت ناشی از عمل غیر در حقوق ایران و فرانسه»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۴ (۱۳۹۱)، ۲۶۴.

۲. السنهوری، پیشین، ۱۱۳۶.

۳. همان، ۱۱۳۷.

۴. همان، ۱۱۳۹.

که براساس قانون، سرپرست و مراقب موظف به اعمال مراقبت‌های لازم به منظور کنترل شخص تحت سرپرستی‌شان در جهت جلوگیری از ایراد آسیب عمدی به دیگران توسط وی می‌باشند^۱ و اگر او بداند یا عقلاً باید بداند که توان کنترل شخص نیازمند مراقبت را دارند و از اهمیت اعمال چنین مراقبتی آگاه باشند یا بایستی آگاه باشند، کوتاهی در انجام این وظیفه می‌تواند مراقب را مسؤول اعمال زیانبار شخص تحت مراقبتش قرار دهد.^۲

۶. احکام حاکم بر مسؤولیت مدنی مراقبتی

این مبحث در طی دو گفتار به بررسی امکان رجوع زیان‌دیده به مسؤول و فاعل و امکان رجوع جبران‌کننده زیان به دیگری می‌پردازد:

۶-۱. امکان رجوع زیان‌دیده به مسؤول و غیر (فاعل)

در دعاوی مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر به طور کلی و در دعاوی مسؤولیت مدنی مراقبتی به صورت خاص، در کنار فاعل فعل زیانبار (که به طور طبیعی پاسخگوی فعل خود است) شخص دیگری هم به عنوان مسؤول وجود دارد که معمولاً از لحاظ مالی توان بیشتری دارد و در جایگاهی قرار دارد که توجیه‌کننده مسؤولیت او در قبال شخص دیگر است.^۳ به همین دلیل، زیان‌دیده این اختیار را دارد که به هر یک از مسؤول و فاعل فعل زیانبار به صورت جداگانه مراجعه کند یا اینکه دعاوی مسؤولیت مدنی را علیه هر دو مطرح نماید. این اختیار براساس وجود دو مصلحت مقرر شده است: یکی اینکه تا جایی که امکان دارد ضرری جبران نشده باقی نماند و دیگر اینکه اشخاصی که به موجب قانون یا قرارداد، عهده‌دار نظارت بر افعال و اعمال دیگران هستند، دقت بیشتری مبذول دارند، چون می‌دانند در صورت کوتاهی در انجام این وظیفه، مسؤول جبران خسارات آنها می‌باشند.^۴

در نظام حقوقی کامن لا نیز به این خاطر که در اکثر موارد شخص زیان زنده مالی ندارد تا پاسخگوی زیان وارده باشد، به همین خاطر معمولاً جبران خسارات به طرفیت مراقب وی صورت می‌گیرد، این در حالی است که زیان‌دیده امکان طرح دعوا علیه هر دوی آنها را دارد.^۵

1. Pamele K. Graham. "Parental Responsibility Laws: Let the Punishment Fit the Crime" *Loyola of Los Angeles Law Review* 33 (2000): 1727.

2. *Dortman v Lester*, 380 Mich 80, 84 (1968). Richard E. Redding, and Sarah M. Shalf. "The Legal Context of School Violence: The Effectiveness of Federal, State, and Local Law Enforcement Efforts to Reduce Gun Violence in Schools" *Law & Policy* 23 (2001): 315.

۳. ژوردن، اصول مسؤولیت مدنی، ۸۵.

۴. کاتوزیان، حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد، ۳۶۴.

5. Alan Pearlman. "Parental Liability for Act of Minor Children". Last Modified: 14 October 2007. Re-

باید توجه داشت که در مسؤولیت ناشی از فعل غیر، هر یک از مسؤول و غیر به صورت تضامی در مقابل زیان‌دیده مسؤول می‌باشند.^۱ به طور خلاصه می‌توان گفت که مسؤولیت تضامی در جایی مطرح می‌شود که دو یا چند نفر بر اثر نقض عهد یا ارتکاب عملی زیانبار یا فرض قانون مسؤول جبران یک ضرر می‌باشند.^۲ البته در اینکه در روابط بین مسؤولان در نهایت چه کسی باید بار جبران را بر دوش کشد، مسأله دیگری است که در گفتار بعدی به آن پرداخته می‌شود.

۶-۲. امکان رجوع جبران‌کننده زیان به دیگری

با توجه به اختیار زیان‌دیده در رجوع به هر یک از فاعل فعل زیانبار و مسؤول، در صورتی که وی برای مطالبه خسارت به فاعل فعل زیانبار مراجعه نماید، اصولاً مسأله در همین جا خاتمه می‌یابد. زیرا براساس قاعده شخصی بودن مسؤولیت، دین واقعی بر ذمه فاعل فعل زیانبار می‌باشد و اوست که بایستی خسارات را جبران کند.^۳ اما اگر زیان‌دیده خسارت خویش را از مسؤول مطالبه نماید، مسؤول قاعدتاً می‌تواند برای خسارتی که جبران نموده به غیر مراجعه نماید.^۴ در واقع مکلف دانستن مراقب به جبران خسارات در کنار خود فاعل فعل زیانبار منافاتی ندارد با اینکه وی بتواند پس از جبران به فاعل مراجعه کند.^۵

مواردی هر چند کم و نادر وجود دارد که شخص تحت مراقبت که فاعل فعل زیانبار و جبران‌کننده خسارات است، می‌تواند به مراقب خود مراجعه کند و آن در فرضی است که فرد تحت مراقبت، فاقد قوه تمییز باشد، در این حالت سرپرست هیچ‌گونه حقی در مراجعه به وی ندارد. زیرا فرد فاقد تمییز در قبال تقصیر مسؤول نیست و تنها در قبال زیان‌دیده است که مطابق شرایط گفته شده مسؤول می‌باشد.^۶ به بیان بهتر می‌توان گفت در فرضی که مراقب سبب اقوی از مباشر باشد شخص تحت مراقبت حق رجوع به وی را دارد.

از این مسأله می‌توان یک قاعده حقوقی استنباط نمود که به موجب آن در تقابل میان مسؤولیت بدون تقصیر و مسؤولیت مبتنی بر تقصیر، غلبه با دومی است. در نتیجه به موجب این قاعده اگر در برابر زیان‌دیده دو مسؤول وجود داشته باشد یکی بدون تقصیر و دیگری

trieved from: <http://www.chicagofamilylawblog.com/cat-child-custody-info.html>

۱. السنهوری، پیشین، ۱۰۵۲.

۲. علیرضا یزدانیان، حقوق مدنی، قواعد عمومی مسؤولیت مدنی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶)، ۳۸۶.

۳. یزدانیان، «نظریه عمومی مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران»، ۶۰.

۴. السنهوری، پیشین، ۱۱۴۲.

۵. سیدحسن امامی، حقوق مدنی، جلد اول (تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۷۵)، ۴۰۵.

۶. السنهوری، پیشین، ۱۱۴۲.

با تقصیر؛ در نهایت این مسؤول مقصر است که باید خسارات را جبران کند. در این صورت اگر مسؤول بدون تقصیر خسارت را جبران کند، حق رجوع به مسؤول مقصر را دارد؛ اما عکس آن امکان‌پذیر نیست.^۱ در حقوق انگلیس نیز قاعده‌ای مبنی بر عدم امکان رجوع مراقب به شخص تحت مراقبت یا بر عکس آن وجود ندارد، بنابراین امکان رجوع در هر حال امکان‌پذیر است.^۲

۷. نتیجه‌گیری

برای تحقق مسؤولیت مدنی مراقب ناشی از اعمال اشخاص تحت مراقبتش شرایطی لازم است؛ در واقع علاوه بر شرایط کلی برای شکل‌گیری مسؤولیت مدنی که در حقوق ایران عبارت‌اند از ضرر، فعل زیانبار و رابطه سببیت میان این دو؛ دو دسته شرایط دیگر نیز لازم است که یک دسته آن مربوط می‌شود به شخص مراقب و دسته دیگر مربوط به اشخاص نیازمند مراقبت است.

در حقوق انگلیس نیز تحقق دعوای شبه جرم منوط است به وجود تکلیف به مراقبت برای فرد در مقابل دیگران، نقض وظیفه مذکور، بروز خسارت و وجود رابطه سببیت بین وظیفه نقض شده و خسارات وارده بر زیان‌دیده.

از شرایط مربوط به مراقب برای تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی، التزام و تعهد وی به مراقبت از دیگری است که این التزام می‌تواند ناشی از قانون، قرارداد یا حتی یک توافق ساده باشد، بدون اینکه قرارداد به معنی دقیق حقوقی بر آن صدق کند. در برخی موارد نیز این التزام ناشی از یک حکم قضایی است؛ اما از آنجایی که صدور این حکم هم به موجب قانون است می‌توان آن را یک تعهد قانونی نامید.

تقصیر در مراقبت شرط دیگری است که برای مسؤولیت مذکور ضروری و نیز مرتبط به مراقب است. وجود همین شرط است که سبب پیدایش این توهم گردیده که مسؤولیت مراقب یک مسؤولیت شخصی است. در حقوق انگلیس نیز شرط تقصیر سبب شده مسؤولیت والدین و به طور کلی مراقبان از دایره مسؤولیت نیابتی خارج گردد.

از دیگر شرایط تحقق مسؤولیت مدنی مراقبتی که مربوط به شخص تحت مراقبت است، ویژگی‌ها و شرایط جسمی و ذهنی است که او را در ردیف اشخاص نیازمند به مراقبت قرار می‌دهد. بنابراین عدم وجود چنین وضعیت و شرایطی در شخص یا مرتفع شدن آن سبب منتفی شدن این مسؤولیت نیز می‌گردد.

۱. امیری قائم‌مقامی، حقوق تعهدات، ۲۹۵.

2. Miquel Martin-Casals. "Children in tort law. Part I: Children as Tortfeasors", 164.

علت این نیاز به مراقبت می‌تواند صغر سن یا حتی کهولت آن یا وضعیت دماغی و جسمانی شخص باشد. بنابراین صغار، مجانین، معلولان ذهنی و جسمی، بیماران که از نظر حالات روانی، رفتاری و شخصیتی به علل گوناگون در وضعیت ناهشیاری و غیر طبیعی قرار دارند یا اینکه تحت تأثیر برخی داروها و عوامل شیمیایی به طور موقت دچار اختلال رفتار گردیده و قادر به بازبینی و کنترل اعمال خود نیستند و همچنین سالمندانی که به دلیل کهولت سن و تحلیل یافتن قوای جسمانی‌شان نیاز به مراقبت دارند، در زمره اشخاص نیازمند مراقبت قرار می‌گیرند.

شرط دیگر مربوط به شخص نیازمند مراقبت بروز فعل زیانبار از ناحیه اوست. به عبارت دیگر لازم است که شخص نیازمند مراقبت با انجام عمل یا فعل زیانباری به دیگری خسارت وارد کرده باشد. به همین دلیل اگر مراقب در نگهداری و مراقبت مرتکب تقصیر شده باشد، ولی از سوی شخص تحت مراقبت فعل نامتعارفی صادر نشده باشد، مراقب مسؤولیتی در جبران خسارات نخواهد داشت.

مبنای مسؤولیت مراقب ناشی از اعمال شخص تحت مراقبتش بر نظریه تقصیر استوار است. زیرا در این مسؤولیت همان‌طور که پیشتر گفته شد ارتکاب تقصیر از سوی مراقب از شرایط تحقق مسؤولیت است. اگرچه شاید پذیرش این نظریه با فلسفه و هدفی که برای مسؤولیت مدنی مراقب و به طور کلی مسؤولیت ناشی از فعل غیر بیان می‌شود و عبارت است از حمایت از زیان‌دیده برای جبران هر چه بیشتر خساراتش، متعارض به نظر برسد؛ اما با توجه به این نکته که حمایت موجود در مسؤولیت مدنی مراقب ناشی از عمل شخص تحت مراقبت دو روی یک سکه است و در واقع، هم حمایت از فاعل فعل زیانبار را در بر می‌گیرد و هم حمایت از زیان‌دیده را این نتیجه قابل برداشت است که اگر چه هدف از مسؤول دانستن مراقب این است که در کنار فاعل فعل زیانبار شخص دیگری را نیز مسؤول جبران خسارات بدانیم و مسؤولیت وی را ضمیمه مسؤولیت فاعل کنیم، ولی حمایت از مراقب نیز روی دیگر این سکه است و سبب می‌گردد با رعایت جانب دو طرف و نه افراطی‌گری، با مینا قراردادن تئوری تقصیر در این راه گام برداشت.

در حقوق انگلیس نیز تقصیر را مبنای مسؤولیت مدنی مراقب قرار می‌دهند و معتقدند زیان‌دیده باید ثابت کند که مراقب موظف به مراقبت و نظارت بر شخصی بوده، اما در این نظارت مرتکب تقصیر شده به گونه‌ای که سبب ورود خسارت و زیان توسط شخص تحت مراقبتش به فرد ثالثی شده است؛ اما در مواردی که مراقب اجازه استفاده از شیء خطرناکی را به شخص تحت مراقبتش داده باشد یا عمل زیانبار شخص تحت مراقبتش را به نوعی تأیید و تجویز کرده باشد، مسؤول جبران خسارات وارد بر زیان‌دیده حادثه قرار می‌گیرد و در

این بین نیازی به اثبات تقصیر او نیست؛ چراکه ارتکاب چنین رفتاری از مراقب خود گویای تقصیر اوست.

در صورت وجود تمام شرایط مذکور، مراقب و شخص تحت مراقبت در برابر زیان‌دیده مسؤولیت تضامنی دارند؛ زیرا هر دو نفر مسؤول جبران خسارات هستند و در این بین یکی خطاکار واقعی است و دیگری به حکم قانون یا براساس قرارداد مسؤول اعمال اوست. بنابراین زیان‌دیده از فعل زیانبار شخص تحت مراقبت می‌تواند به استناد قانون مسؤولیت مدنی و اصل شخصی بودن مسؤولیت مستقیماً به خود وی مراجعه کند و جبران خسارت را از او بخواهد یا اینکه بر مبنای مسؤولیت مدنی ناشی از فعل غیر خسارت خویش را از مسؤول دریافت نماید که همان مراقب است. البته طرح دعوا علیه هر دو به صورت همزمان نیز امکان‌پذیر است. در حقوق انگلیس نیز زیان‌دیده می‌تواند علیه هر دوی مراقب و شخص تحت مراقبتش به صورت جداگانه یا همزمان طرح دعوا کند و عدم موفقیت در جبران خسارت علیه یکی از آنها مانع ادامه دعوا علیه دیگری نمی‌شود.

اصولاً اگر مراقب خسارات را جبران کند، وی حق رجوع به فاعل فعل زیانبار را دارد، زیرا اصل بر این است که در نهایت مسؤولیت به عهده کسی گذاشته شود که باعث بروز آن شده، اما این اصل با یک استثنا مواجه است و آن وقتی است که شخص تحت مراقبت فاقد قوه تمییز باشد؛ در این صورت از آنجایی که رابطه عرفی میان دخالت شخص غیر ممیز با وقوع حادثه چندان ضعیف است که نمی‌تواند رابطه سببیت میان تقصیر مراقب و ورود ضرر را از بین ببرد؛ مراقب به عنوان سببی اقوی از مباشر شناخته می‌شود و در نهایت خودش باید بار جبران را بر دوش گیرد.

منابع فارسی

۱. امامی، سیدحسن، حقوق مدنی. جلد ۱. تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۵.
۲. امامی، سیدحسن. حقوق مدنی. جلد ۵. تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۴.
۳. امیری قائم‌مقامی، عبدالمجید. حقوق تعهدات. جلد ۱. تهران: نشر میزان، ۱۳۷۸.
۴. برمینگهام، ورا. شبه جرم و مسؤولیت مدنی در حقوق انگلستان. ترجمه سیدمهدی موسوی، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸.
۵. جامپیون جونیور، والتر. تی. مبانی حقوق ورزش‌ها، مسؤولیت مدنی ورزش. ترجمه حسین آقایی‌نیا. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶.
۶. جعفری لنگرودی، محمدجعفر. ترمینولوژی حقوق. تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۷.

۷. حسینی نژاد، حسینقلی. مسؤولیت مدنی. تهران: بخش فرهنگی جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
۸. حکمت نیا، محمود. مسؤولیت مدنی در فقه امامیه، مبانی و ساختار. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.
۹. داراب‌پور، مهرباب. «اصول کلی مسؤولیت مدنی در سیستم حقوقی انگلستان». فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی ۴۴ و ۴۵ (۱۳۸۷): ۶۷-۱۰۰.
۱۰. ژوردن، پاتریس. اصول مسؤولیت مدنی. ترجمه مجید ادیب. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
۱۱. ژوردن، پاتریس. تحلیل رویه قضایی در زمینه مسؤولیت مدنی. ترجمه مجید ادیب، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶.
۱۲. صفایی، سیدحسین. حقوق مدنی و حقوق تطبیقی. تهران: نشر میزان، ۱۳۷۵.
۱۳. قاسم‌زاده، سیدمرتضی. مبانی مسؤولیت مدنی. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۸.
۱۴. کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی خانواده. جلد ۲. تهران: شرکت سهامی، ۱۳۷۵.
۱۵. کاتوزیان، ناصر. حقوق مدنی، الزام‌های خارج از قرارداد. جلد ۱. مسؤولیت مدنی. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
۱۶. لوراسا، میشل. مسؤولیت مدنی. ترجمه محمد اشتری. تهران: نشر حقوقدانان، ۱۳۷۵.
۱۷. یزدانیان، علیرضا. «مطالعه تطبیقی طرح قاعده مسؤولیت مدنی ناشی از عمل غیر در حقوق ایران و فرانسه». فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۴ (۱۳۹۱): ۲۴۹-۲۶۸.
۱۸. یزدانیان، علیرضا. «نظریه عمومی مسؤولیت مدنی متبوع ناشی از عمل تابع در حقوق فرانسه و طرح آن در حقوق ایران»، مجله حقوقی دادگستری ۷۷ (۱۳۹۱): ۳۵-۶۸.
۱۹. یزدانیان، علیرضا، حقوق مدنی. قواعد عمومی مسؤولیت مدنی. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶.

منابع عربی

۱. سلطان، انور. مصادر الالتزام فی القانون المدنی الاردنی دراسه مقارنه بالفقه الاسلامی. اردن: دارالثقافه، ۲۰۰۷.
۲. السنهوری، عبدالرزاق احمد. الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید (۱) مجلد الثانی. نظریه الالتزام بوجه عام، مصادر التزام. بیروت - لبنان: منشورات الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹.

منابع خارجی

- انگلیسی:

1. Barker, David/ Padfield, Colin, *Law Made Simple, Iran: Dadgostar Publishing*, 1379.
2. Brank, Eve m/ Scott, Leroy, "The Historical, Jurisprudential, and Empirical Wisdom of Parental Responsibility Laws". *Social Issues and Policy Review*, Vol 6 (2012):
3. Deakin, Simon, Johnston, Angus/ Markesinis, Basil, *Markesinis and Deakin's Tort Law*, New York: Oxford University Press Inc, 2003.
4. Graham, Pamele K., "Parental Responsibility Laws: Let the Punishment Fit the Crime", *Loyola of Los Angeles Law Review*, Vol 33 (2000).
5. Harpwood, Vivienne, *Modern Tort Law, Great Britain: Cavendish Publishing*, 2003.
6. Hodgson, John/ Lewthwaite, John, *Tort Law*. New York: Oxford University Press Inc, 2004.
7. Martin-Casals, Miquel, "Children in tort law. Part I: Children as Tortfeasors". *Tort and Insurance Law*, Vol 23, (2006).
8. Martin-Casals, Miquel/ Solé Feliu, Josep, "Liability for Others". *Tort and Insurance Law*, Vol 17 (2008).
9. Pearlman, Alan, "Parental Liability for Act of Minor Children". Last Modified: 14 October 2007. Retrieved from: <http://www.chicagofamilylawblog.com/cat-child-custody-info.html>.
10. Queensland Government, "Vicarious Liability. Discussion Paper, No. 56". Last Modified: December 2001. Retrieved from: www.qirc.qld.gov.au/wpapers/wp48.pdf.
11. Redding, Richard E/ Shalf, Sarah M., "The Legal Context of School Violence: The Effectiveness of Federal, State, and Local Law Enforcement Efforts to Reduce Gun Violence in Schools". *Law & Policy*, Vol 23 (2001).

- فرانسه:

1. Mazeaud, Henri/ Leon, Jean. *Leçons de droit civil, obligation*, Vol. premier, Paris: par François Chabas, Montchrestien (1978).

A Comparative Analysis of Civil Liability of Caretaker over the Actions of Persons in Need of Care in the Iranian and English Law

Alireza Yazdanian

Elnaz Ghodsi

Abstract:

In the law of torts, the utmost compensation for damages suffered by victim had been always considered and in order to achieve this goal some measures and plans had been thought, which one of them is civil liability for the action of another which according to English Law is called vicarious liability. Although according to the principle of personal liability, vicarious liability should be construed as limited and exceptional but nowadays regarding the extent of its instances, there are distinct kinds of this liability which according to the specific rules and principles governing each of them is individually assessed. Civil liability of caretaker over the actions of persons in need of care is one of the types of civil liability arising from the actions of another which in this research studying the conditions and the specific rules of this kind of liability with comparative analysis with English Law is the goal.

Key Words:

English Law, Concurrent Responsibility, Joint Responsibility, the Action of another.

Journal of LEGAL RESEARCH

VOL. XIV, No. 2

2015-2

- Independence or lack of independence mosque: Study on draft of “support of management, construction, equipping and renovation of mosques and prayer rooms in the country”
Babak Darvishi- Keyvan Sedaghati
- Indigenous and Local Communities under International Wildlife Protection Law
Janet Elizabeth Blake - Fatemeh Rezaipour
- A Comparative Analysis of Civil Liability of Caretaker over the Actions of Persons in Need of Care in the Iranian and English Law
Alireza Yazdanian - Elnaz Ghodsi
- Legitimacy of Amnesties in International Law
Mahin Sobhani
- ISIS’s International Crimes in the light of Criminal Justice
Armin Talaat
- Treaties over time in jurisprudence: Evaluation of the Judgment of the International Court of Justice in the Case Concerning the Dispute Regarding Navigational and Related Rights
Farzaneh Seifzadeh
- Criteria for Limiting Human Rights and Liberties
Yalda Khosravi
- The Role of the Union of South American Nations in the Maintenance of International and Regional Peace and Security
Alireza Ranjbar
- Name and trademark: the process of registration and related rights
Eisa Rajabi
- La victime en Espagne: acteur privilégié du procès pénal
Mohammad Ali Mahdavi Sabet - Ehsan Abbaszadeh

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study